

Проблема досліджень опору українського населення інтервенції радянських військ до Чехословаччини не є достатньо дослідженою і лише зараз набуває широкої популярності. Досить важливим є те, в архівах є величезна кількість джерельної бази для проведення досліджень з даної теми. В підручниках з історії України для 11 класу дана тема, на мою думку, висвітлена не достатньо. Майже не наводяться приклади даного явища. Я вважаю це не є вірним, адже школярі мають знати, що українці навіть в тих умовах опирались зовнішній політиці яку проводила партійна верхівка.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бажан О. Г. Переслідування інакодумства в центральній Україні у 60-80-х рр. / О. Г. Бажан // Історія України. Маловідомі імена, події, факти. – 1996. - №1. С. 422-432.
2. Дмитрук В. І. Зростання негативних настроїв в середовищі політичної еліти України в зв'язку з подіями 1968 р. в Чехословаччині (на прикладі кримінальної справи М. С. Ліхцова) / В. І. Дмитрук // Історія України. Маловідомі імена, події, факти. – 1999. - № 7. С. 322-326.
3. Бажан О. Г. Зовнішньо-політичні акції СРСР у 50 – 80-ті рр. та їх вплив на розвиток опозиційного руху в Україні / О. Г. Бажан // З архівів ВУЧК ГПУ НКВД КГБ. – 2000. - № 2 – 4. С. 515-525.
4. Дмитрук В. І. Нелегальна інформаційна мережа в Чехословаччині та її вплив на формування опозиційних настроїв в Україні (кінець 60-х – початок 70-х рр.) / В. І. Дмитрук // З архівів ВУЧК ГПУ НКВД КГБ. – 2000. - № 2 – 4. С. 525-533.
5. Історія України 11 клас / Турченко Ф.Г. – К.: Генеза, 2010. – 302 с.
6. Історія України 11 клас / Ред. Пометун О. І. Пометун, Н.М. Гупан. – К.: Освіта, 2012. – 288 с.
7. Історія України 11 клас / А. К. Струкевич, І. М. Романюк Ред. – К.: Грамота, 2011. – 320 с.

REFERENCES

1. Bazhan O. G. Persecution of dissent in central Ukraine in the 60's and 80's. / O. G. Bazhan // History of Ukraine. Little-known names, events, facts. - 1996. - №1. Pp. 422-432.
2. Dmitruk V. I. The growth of negative attitudes in the environment of the political elite of Ukraine in connection with the events of 1968 in Czechoslovakia (on the example of the criminal case, MS Lichtsov) / VI I. Dmitruk // History of Ukraine. Little-known names, events, facts. - 1999. - No. 7. P. 322-326.
3. Bazhan O. G. Foreign-political actions of the USSR in the 50's and 80's and their influence on the development of the opposition movement in Ukraine / O.G. Bazhan // From the archives of the VUCCH of the GPU of the NKVD KGB. - 2000. - No. 2 - 4. P. 515-525.
4. Dmitruk V. I. The illegal informational network in Czechoslovakia and its influence on the formation of opposition sentiment in Ukraine (the end of the 60's - early 70's) / VI I. Dmitruk // From the archives of the GPU of the GPU of the NKVD KGB. - 2000. - No. 2 - 4. S. 525-533.
5. History of Ukraine Class 11 / Turchenko F.G. - K. : Genesis, 2010. - 302 p.
6. History of Ukraine Class 11 / Ed. Pometun O. I. Pometun, N. M. Gupan - K. : Education, 2012. - 288 pp.
7. History of Ukraine Class 11 / AK Strukevich, I. M. Romanyuk Ed. - K. : Diploma, 2011. - 320 p.

УДК 94(47+57)»1930»

Семешин Е.В.

Сумський державний педагогічний
університет імені А.С. Макаренка

ПОЛІТИКА РОЗКУРКУЛЕННЯ СРСР В 1929-1930 РР.: ПРИЧИНИ І НАСЛІДКИ

У статті досліджено та простежено політику радянської влади по відношенню до заможної частини селянства на першому етапі втілення в життя гасла «знищення куркуля як класу». Розглянуті причини і наслідки даної політики.

Ключові слова: селянство, криза, хлібозаготівлі, куркуль.

Семешин Е.В. Политика раскулачивания СССР в 1929-1939 гг.: причины и последствия.

В статье исследована и прослежена политика советской власти по отношению к состоятельной части крестьянства на первом этапе воплощения в жизнь лозунга «уничтожение кулака как класса». Рассмотрены некоторые причины и последствия данной политики.

Ключевые слова: крестьянство, кризис, хлебозаготовки, кулак.

Semeshin E.V. Policy of disposals of the USSR in 1929-1939: causes and consequences.

The article investigates and traces the policy of Soviet power towards the wealthy part of the peasantry in the first stage of the implementation of the slogan "Destruction of the kulaks as a class". A brief review of some of the causes and consequences of this policy.

Key words: peasantry, crisis, bread making, fist.

Актуальність дослідження. Не дивлячись на те, що тема колективізація і розкуркулення сьогодні дослідження досить добре, існує також проблема правильного висвітлення даного питання. В останній час з'явилося багато псевдонаукових робіт, котрі популяризують епоху сталінізму, замовчуючи про його злочини

проти власного народу. Для викладання в школі вчитель має чітко володіти інформацією для правильного висвітлення даного питання і використовувати документи.

Історіографія даного питання надзвичайно широка. Цієї теми торкаються українські історики С. Кульчицький і В. Васильєв [2], російські історики М. Івницький [6], В. Ільїних [7], Р. Ключник [12], В. Зима [4], С. Красильников [20], В. Кондрашин [11] та інші.

Основний виклад матеріалу. 14 лютого 1929 р. Політбюро приступило до оформлення всесоюзної карткової системи на хліб, що стало свідченням катастрофічної нестачі хліба та інших продуктів харчування в містах та робітничих селищах, кількість населення в яких стрімко зростала у зв'язку з початком індустріалізації. Нестримно росли ціни на продукти при стрімкому скороченні запасів овочів, м'яса, масла, молока, яєць і зерна. Вводячи карткову систему, сталінський уряд прагнув зупинити «спекуляцію» і компенсувати падіння реальної заробітної плати [16, с. 95]. Фактично хлібні картки вже існували в регіонах протягом всього 1928 року, і це рішення Центру лише уніфікував регіональні карткові системи і узаконило дії місцевих керівників по регулюванню постачання.

В партії були різні погляди на причини продовольчої кризи. Сталін у своєму виступі на квітневому (1929 р.) пленумі з обуренням говорив про те, що Україна в квітні 1928 р. заготовила 200 млн. пудів, а в поточному 1929 р. – лише 26-27 млн. пудів [9, с. 490]. Генсек вбачав продовольчу кризу в тому, що куркулі виступають проти радянської цінової політики: «Що стосується капіталістичних елементів села, то тим більше не можна вважати випадковістю виступ куркульства, що триває ось уже другий рік, проти радянської політики цін. ...куркуль давав хліб в порядку самопливу до 1927 р., а після 1927 р. перестав він давати хліб... Якщо раніше куркуль був ще порівняно слабкий, що не мав можливості серйозно влаштувати своє господарство, не мав достатніх капіталів для зміцнення свого господарства, через що він був змушений виносити всі або майже всі надлишки свого хлібного виробництва на ринок, то тепер, після ряду врожайних років, коли він встиг облаштуватися по господарському, коли йому вдалося накопичити необхідні капітали - він отримав можливість маневрувати на ринку, він отримав можливість відкласти хліб ... в резерв для себе, вважаючи за краще вивозити на ринок м'ясо, овес, ячмінь та інші другорядні культури...» [9, с. 458]. Так, дійсно удільна вага приватника в торгівлі хлібом була в 1928/29 р. ще досить високою – 23% [10, с. 107], однак ні про яке підвищення ролі куркуля в приватній торгівлі говорити не доводиться. Навпаки, посилення боротьба із приватником приводила до його «вимирання», однак міфологічна боротьба із куркулем дозволяла виправдати реставрацію продрозверстки.

Якщо примусові хлібозаготівлі 1927/28 рр. були спонтанною реакцією влади на виникнення кризи, то в подальшому політика насильства над селянами усвідомленою, а із 1929 р. за умов остаточної перемоги сталіністів у внутрішньопартійній боротьбі за владу в СРСР вона затвердилася остаточно. План хлібоздачі в масштабі всієї країни став формулюватися зверху вниз, а не навпаки, а його розміри визначалися не на основі статистично обґрунтованій оцінці можливостей зернового виробництва, а виходячи із державної потреби, сформульованої органами верховної влади. Так, план заготівлі на 1928/29 р. був визначений в розмірі 600 млн. пудів, однак на 20 травня 1929 р. було заготовлено 476,3 млн. пудів або менше 80% плану, тому заготовки проводилися аж до збирання нового врожаю. У розісланому в серпні 1929 р. циркулярі ОДПУ в зв'язку з хлібозаготівельною кампанією 1929/30 р. називалася вже інша цифра - близько 700 млн. пудів (11,5 млн. т). В подальшому планові заготовки неодноразово підвищувалися і в кінці листопада 1929 р. досягнули 977 млн. пудів (16,01 млн. т), у тому числі для РРФСР - 617,2 млн., України - 322,6 млн. План був в основному виконаний: було заготовлено, без радгоспів і повернення позички, 943,8 млн. пудів (15,47 млн. т), в тому числі на Україні - 303,9 млн. пудів (4,98 млн. т) [5, с. 85-86].

На рідкість сприятливі погодні умови дозволили зібрати в 1930 р. багатий врожай – приблизно 83 млн. тонн зерна, що було на 20% більше, ніж в попередньому році. Рекордний урожай 1930 року допоміг колгоспникам впоратися з непосильним в звичайних умовах навантаженням і створив враження успішного проведення реформи. Держава прагнула задовольнити потреба все зростаючого міського населення і збільшення Червоної армії, а також використати надлишки для експорту. Так, в листі від 24 серпня Сталін пише: «Микоян повідомляє, що заготовки зростають і кожен день вивозимо хліба 1 – 1,5 млн. пудів. Я думаю, що цього замало. Потрібно підняти тепер же щоденного вивозу до 3 – 4 млн. пудів мінімум. Інакше ризикуємо залишитися без наших нових металургійних і машинобудівельних (Автозавод, Челябзавод та ін.) заводів... потрібно скажено форсувати вивезення хліба» [17, с. 198, 203].

На жовтневому 1931 р пленумі ЦК ВКП(б) Микоян констатував, що через світову кризу, що призвів «до різкого падіння цін на с/г продукти, в тому числі і на наш експорт», СРСР «довелося збільшити проти початкового плану експорт хліба в силу потреби у валюті на обладнання для індустрії» [цит. по 11, с. 98] Якщо в 1925/26 р., котрий був провальним, за експорт 2 млн. т зернових вдалося виручити 118,8 млн. крб., в календарному 1930 р. за 4,8 млн. т виручені 157,8 млн. крб. [3, с. 20-21] В результаті в серпні 1930 р. радянська влада затверджує рекордний план заготівок, котрий становив 1377 млн. пудів (22,6 млн. т). 15 вересня 1930 р. Політбюро ЦК ВКП(б) прийняло постанову про хлібозаготівлі, було вирішено підняти загальносоюзний заготівельний план до 1500 млн. пуд (24,6 млн. т). [21, с. 633; 5, с. 96-97] Однак у зв'язку із затримкою заготівок експортні плани зриваються. Так, 3 жовтня 1930 р. А.І. Микоян пише Сталіну: «За вересень не вдалося

виконати завдання Політбюро на експорт хліба. Всього вивезено 46 млн. пуд. замість завдання в 90 млн. пуд. Головна причина - невиконання плану заготівель Україною та Північним Кавказом...»[21, с. 578]

Сталінське керівництво, вбачаючи основну причину кризи в куркульському саботажі, вважало, що в колгоспах селяни не зможуть приховувати свої надлишки і будуть змушені здавати зерно по низьким заготівельним цінам. Тому однією із складових програми реформування села була поступова заміна ринку розподілом. По-суті, це була одна із форм грабунку села. Починаючи із 1928/29 заготівельного року відбувся різкий скачок у використанні такої планової форми заготівок, як контракція посівів, котра давала державі деяку впевненість в отриманні хліба, а селянину – в отриманні промтоварів. колгоспи, виконавши план хлібозаготівлі, отримували право із кожного рубля, вирученого за продаж зерна, 35 коп. витратити на закупівлю дефіцитних товарів (одноосібники – 30 коп.). Так, якщо весною 1928 р. було законтраковано 5,6 млн. га селянських посівів, то весною 1929 р. – вже 14 млн. га. Різко збільшилося і число селянських господарств, котрі уклали договори на контракцію своїх посівів: в 1927/28 рр. їх нараховувалося 3 млн., а в 1929 р. – близько 6 млн. [6, с. 42] В 1930 р. паралельно із масовою колективізацією планувалося здійснити повномасштабний перехід до масової контракції сільськогосподарського виробництва. Але через розвал більшості створених взимку і на початку весни 1930 р. колгоспів, із якими були укладені договори, виконати поставлену задачу в повній мірі не вдалося. Тим не менш результатами були значними: доля законтракованих посівів зростає із 1,8% в 1928/29 р. до 73,5% в 1930/31 р. Однак завезення тканин, взуття, одягу в село скоротилося: якщо в 1928/29 р. воно складало 1218 млн. крб., то в 1929/30 р. – 1041 млн. крб. [10, с. 119-120] і в подальшому продовжувало падати.

Контракція фактично перетворилася в один із видів натурального податку із диференціацією за соціальною ознакою. Постановами від 9 вересня і 30 грудня 1929 р. держава установила обов'язкові норми здачі зернових із гектару, перетворивши їх в загальнодержавне завдання, невиконання котрого переслідувалося по статті 61 КК РСФСР [7, с. 92]. При цьому Сталін за умов галопуючої інфляції робив селянам пропозицію, від якої вони не могли відмовитися: продавати результати своєї праці по «твердим» закупівельним цінам, тобто – по суттєво заниженим і постійно падаючим цінам в результаті знецінення рубля. Так, зокрема, в березні 1929 р. розрив заготівельних і базарних цін на Україні по пшениці складав 329,8%. Якщо в 1928 р. в цілому по СРСР базарні ціни на жито перевищували державні заготівельні ціни в 3 рази, то в 1929 року цей розрив був в 5,5 рази [15, с. 193]. В подальші роки ринкові ціни в десятки разів перевищували тверді заготівельні. Сталін використовував старий перевірений трюк Леніна «м'якого грабунку».

Варіант ст. 61 КК зразка червня 1929 р. передбачав для селян, котрі порушили закон в перший раз штраф до п'ятикратного обсягу невиконаного зобов'язання. У разі повторного порушення йшлося про один рік примусових робіт або позбавлення волі. 16 червня 1929 р. із Кремля була розіслана в краї директива «Про заходи ліквідації куркульського саботажу хлібозаготівель», в котрій рекомендувалося у випадку виявлення у куркуля хлібних надлишків через зібрання бідноти проводити постанову про конфіскацію всього майна у куркуля, і виселення його разом із сім'єю із селища. Це рішення було затверджено постановами ВЦВК і РНК РСФСР від 27 червня і 5 серпня 1929 р. і почало застосовуватися на практиці. Так, наприклад, селянин М. Р. Беліков з хутора Богданівки Ізюмського округу на 1929 р. мав сім'ю із 8-ми душ, землі 20 десятин, з яких він засіяв під зернові 11,5 десятин. Безумовно, у нього було міцне господарство. Із зібраного врожаю в 600 пудів, Беліков здав державі 300 пудів, потім комісія з самообкладання наказала вивезти у трьохденний термін ще 280 пудів. Оскільки господар фізично не міг виконати цього завдання, то його майно було описано і продано з торгів: житло, господарські будови, живий (корова, кінь) і мертвий реманент (борона, плуг). Було відібрано й земельні угіддя, а родина залишилася просто неба [13, с. 34]. В ході хлібозаготівельної кампанії 1930/31 р. за невиконання «твердих» завдань було репресовано 10 393 селянських господарства (20% від загальної кількості тих господарств, яким були дані «тверді» завдання). Із них 6729 було піддано кратному обкладенню (112 – однократному, 1 766 – двократному, 1 761 – трьохкратному, 729 – чотирьохкратному і 2 361 – п'ятикратному) і 3 664 притягнуто до суду [7, с. 103].

По-суті, розкуркулення було ще однією формою грабунку села. Радянська влада планувала за рахунок конфіскованого у заможних селян майна створити матеріальну базу для колгоспного ладу. Майно розкуркулених розпродавалося за безцінь. Так, наприклад, в 1930 р. в Донському окрузі вартість коня за описом складала 3-10 руб., а реальна ринкова ціна – 60-70 руб., корови – 3-4 руб., а ринкова – 30-40 руб. і т.д. [12, с. 85]. Досить показовий приклад приводив кандидат в члени Політбюро ЦК ВКП(б) С.І. Сирцов: «В одній із станиць Північного Кавказу продається із торгів майно одного куркуля, на яке накладено штраф. І ось як це робиться. Будинок продається за 20 коп., 4 коня продаються за 50 коп., корова із телицею – за 15 коп., гуси по одній копійці, причому все це купляють із торгів виключно члени сільради» [1, с. 55]. Стає зрозумілим, чому місцева влада і члени сільрад активно виступали за проведення розкуркулення.

Частина селян намагалася уникнути розкуркулення. Так, в довідці Інформаційного відділу ОДПУ за 1 лютого 1930 р. повідомляється наступне: «По ряду районів Сумської, Дніпропетровської та інших окр. залишаючи після ліквідації своїх господарств куркулі переважно направляються в промислові округи, причому деякі куркулі примудряються придбати фіктивні довідки про своє соціальне положення і влаштуватися на роботу в родовищах, шахтах Донбасу та інших промислових підприємствах. По Миколаївському окр.

Куркулі... втікали із сіл і влаштувалися на квартирах міських робітників, ведуть антирадянську агітацію, намагаючись викликати співчуття до себе з боку робітників...»[19, с. 162]. Для запобігання цьому явищу вже 1 лютого вийшла постанова ЦВК і РНК СРСР «Про заборону самовільного переселення куркульських господарств і розпродажу ними майна», яка вимагала «Заборонити повсюдно куркульським господарствам без дозволу районного виконавчого комітету переселення і розпродаж ними свого майна» [19, с. 161].

Виступаючи на XVI партз'їзді в червні 1930 р., Сталін наводив такі цифри: на фінансування колгоспів було виділено 473 млн. крб. і ще 65 млн. відпущено на фонд колективізації, в той же час колгоспам було передано експропрійоване у куркулів господарське майно на суму понад 400 млн. крб. На фінансування радгоспів було виділено, без врахування оборотного короткочасного кредиту, за словами Сталіна, 856,2 млн. крб. [23, с. 30, 32] Таким чином, генсек намагався переконати всіх, що розкуркулення в значній мірі зміцнило матеріальну базу колгоспів. Однак документи свідчать, що цифра, озвучена Сталіним, явно завищена. Так, в довідці управління держприбутками Наркомфіну СРСР було підраховано, що загальна вартість майна, конфіскованого в 321 тис. господарств становить 181,559 млн. крб., із яких лише 137,804 млн. крб. було передано колгоспам [21, с. 524]. За підрахунками істориків, в 1930-1932 рр. на господарче облаштування та обслуговування одного господарства розкуркуленого відпускалося в середньому близько 1 тис. крб., а кошти, вилучені за одне куркульське господарство, складали у середньому 564 крб. [20, с. 12]

Переселенська політика – це окрема розмова. Початок проведення розкуркулення як систематичного заходу було покладено постановою від 30 січня 1930 р., коли держава офіційно проголосила політику знищення куркуля як класу. За цією постановою всі куркулі ділилися на три основні типи: 1) «контрреволюційний куркульський актив», котрий потрібно «негайно ліквідувати шляхом ув'язнення в концтабори, не зупиняючись у відношенні до організаторів терористичних актів, контрреволюційних виступів і повстанських організаторів перед використання вищої міри репресії», тобто розстрілу; 2) «решта елементів куркульського активу, особливо із найбільш багатих куркулів», котрі виселялися у віддалені місця країни; 3) «куркулі», котрих залишали в районах проживання, але розселяли на незручних землях, поза діяльністю колгоспів[21, с. 126-130]. Передбачалося розселити в Північному краю, Сибірі, на Уралі і в Казахстані 160 – 170 тис. сімейств «куркулів». Для України передбачалося заарештувати і відправити в концтабори 15 тис. куркулів першої категорії. При цьому «сім'ї арештованих, ув'язнених в концтабори або приговорених до вищої міри покарання, повинні бути виселені в північні райони Союзу». Всього з України передбачалося виселити 30 – 35 тис. сімей [8, с. 95]. Однак виявилось, що прийняти таку кількість людей місця поселень не спроможні і вже 4 лютого Г. Ягода повідомляв, що кількість розкуркулених, що підлягали виселенню, зменшувалася до 20 тис. сімей [2, с. 204]. Швидкість прийняття рішень, відсутність всякої бюрократії і затримок, не може не вражати: 6 лютого 1930 р. згідно наказу ОДПУ № 44/21 починається операція по вилученню 60 тис. куркулів першої категорії. І вже 7 лютого, в перший день проведення операції, ОДПУ було заарештовано близько 16 тис. куркулів, а станом на 9 лютого – вже 25 тис. чол. Станом на 15 лютого, згідно довідці ОДПУ – «При ліквідації куркуля як класу вилучено в масових операціях та при індивідуальних чистках 64 589 чол., із них в ході підготовчих операцій (1 категорія) 52 166 чол., а в ході масової операції – 12 423 чол.» [12, с. 144].

Політика ліквідації куркуля як класу дозволяла вирішити проблему аграрного перенаселення. Крім того, сталінський уряд прагнув використати працю репресованих з метою отримання певних прибутків. Колосальний розмах будівельних робіт збільшив потреби у всіх будівельних матеріалах, зокрема суттєво зросли заяви на лісоматеріали. Крім того, значна частина лісоматеріалів йшла на експорт. А отже необхідно було суттєво нарощувати об'єми робіт по заготівці лісу, але людей не хватало. По даним НКТ СРСР, в 1928/1929 р. дефіцит в робочій силі на лісозаготівлі складав на Уралі 41 тис., а по Карело-Мурманському району – 72 тис. чол. У зв'язку із цим Наркомат праці звернувся 10 жовтня 1929 р. в РНК СРСР із прохання збільшення обсягів «міграції» населення, зокрема, переглянути чисельність «переселенців» на Урал (по п'ятилітньому плану намічалось до переселення 68,8 тис. чол.) і Північний край (по плану – 25 тис. чол.) [18, с. 175]. Забігаючи наперед, відзначимо, що ці плани лише частково виправдали себе: в 1929 р. за експорт лісоматеріалів були виручені 667 млн. крб. (16,5% від усього експорту), в 1930 р. – 743 млн. руб. (16,4%), в 1931 р. – 497 млн. руб. (14%), в 1932 р. – 352 млн. руб. (14%)[14, с. 108-109].

Переселення величезної маси сімей вимагало підготовки місць вселення: зведення житла, перекидання продовольства, медикаментів і медперсоналу. Цю роботу повинні були виконати місцеві органи влади. Керівництво Сибірського краю, дізнавшись, що мало прийняти 75 тис. сімей, зажадало на їх облаштування від 41 до 60 млн. руб., а не отримавши грошей, цілком відмовилося прийняти і влаштувати виселених людей. Уральська область погодилася прийняти лише 15 тис. «куркульських» сімей[4, с. 84]. До травня 1930 р. в заслання було відправлено близько 100 тис. сімей, що на 60 – 70 тис. сімей не дотягувало до намічених цифр[22, с. 37-38]. Довідка ОДПУ від 13 червня 1930 р. наводить такі дані: в УРСР в цілому по 37 округах (із 41) були розкуркулені 73 820 господарств, із них виселено 20 793 сім'ї (113 637 чол.), в Криму - відповідно 4 984 і 3179 (14 029 чол.). В цілому по СРСР були розкуркулені, за неповними даними, 321 808 господарств, із яких 84 019 виселено на північ[21, с. 342, 593]. Станом «на 26 березня прийнято з намічених нами 130 ешелонів по [Північному] краю 95 ешелонів куркульських сімей в кількості 169 901 чол., чоловіків 54 447, жінок 51 967 і дітей 63 487 осіб. З цієї кількості прийнято в Архангельський окр. 26 ешелонів, 41 900 осіб...»[21, с. 345]. По

даним українського історика В. Васильєва, безпосередньо із УРСР в Північний край відправлено 19 658 сімей в кількості 93 461 чол. (31 956 чол., 28 014 жін., 33 491 дитина) і в Сибір — 1 103 сім'ї в кількості 5 282 чол. (1 732 чол., 1 414 жін., 2 136 дітей). Крім того в Сибір було відправлено 14 894 чол. — одинаків «особливого призначення» [2, с. 215].

Ствердження авторів історії КППС, нібито радянська влада для виселених селян «створила нормальні умови життя» у віддалених неосвоєних районах Північної Росії і Сибіру, стала одним із яскравих прикладів лицемірності комуністичної пропаганди. Насправді на півночі люди опинялися в жахливих умовах. Пункти розселення в містах були абсолютно непридатні для життя, в багатьох бараках було практично відсутнє опалення за умов холодної півночі: дві залізних печі на барак при кубатурі в 720 куб. м або маленькі цегляні печі, які, «за словами виконавця робіт, нагрівають при топці тільки труби». «Колосальна скупченість населення: на місце в 1,5 м шириною, 1,25 заввишки і 2 м довжиною розміщується родина в 4 - 5 осіб... У міських (церквах) внизу холодно, вгорі душно (вентиляції майже немає), в бараках на периферії всюди холодно». «Вбиралень або немає, або влаштовані далеко від бараків (в місті). Кругом бараки загиджені, і не вживалися заходи до очищення помийних ям. Медичного обслуговування недостатньо в місті, на периферії майже немає ніякого... Спостереження за загальним санітарним станом проводиться дуже слабо, за браком санітарних лікарів в бараку «Біржова гілка» два дитячих трупи лежали більше доби серед живих на нарах в очікуванні медичного огляду. У бараках бруд...» [21, с. 330-331].

Серед переселенців почалася епідемія. «За час з 26 лютого по 28 березня 1930 року включно захворіло: дітей – 2677 чол., дорослих – 2606 чол, всього – 5283 чол. Із них: 1) направлено на лікування в лікарні: дітей – 308 чол., дорослих 71 чол., всього 379 чол. 2) померло: дітей – 189 чол., дорослих – 11 чол., всього 200» [21, с. 347-348]. Розвиток епідемій «неминуче створює велику загрозу місцевому населенню і негативно вплине на експортні операції в Архангельську...» [16, с. 330]. В подальшому десятки і сотні тисяч людей помирили від голоду, холоду і масових епідемій.

Не дивлячись на тяжке положення осінню 1930 р. почалася нова хвиля розкуркулення. За даними статистики ОДПУ, до 30 вересня 1931 р. в СРСР в спеціальні поселення у віддалених районах країни було вислано 517 665 сімей загальною чисельністю 2 437 062 чол., із них впродовж 1930-1931 рр. 381 026 сімей загальною чисельністю 1 803 392 людей. Саме ця цифра сьогодні вважається офіційною. Ще близько 200-250 тис. сімей (тобто, близько мільйона селян), по оцінкам істориків, не чекаючи репресій, розпродали своє майно, втекли в міста і на будівництва. Ще приблизно 400 – 450 тис. сімей (близько 2 млн. селян) були виселені по так званій третій категорії (в межах своєї області) і також, втративши майно, в більшості пішли в міста і на будівництва [22, с. 87].

Вилучення хліба з села, розкуркулення і масове усуспільнення худоби стали головними факторами, що викликав скорочення поголів'я худоби, яке почалося в 1929 р. і тривало аж до кінця 1933 року. Цю проблему визнавав Сталін, котрий, виступаючи на XVI партз'їзді в червні 1930 р., приводив такі дані: «Якщо прийняти поголів'я всіх видів скота в 1916 р. за 100, то виходить наступна картина по рокам. В 1927 р. коней було 88,9%, великого рогатого скота – 114,3%, овець і кіз – 119,3%, свиней – 111,3%... в 1929 р. коней – 96,9%, великого рогатого скота – 115,6%, овець і кіз – 127,8%, свиней – 103%, в 1930 р. коней – 88,6%, великого рогатого скота – 89,1%, овець і кіз – 87,1%, свиней – 60,1% від норми 1916 р.» [23, с. 28].

У 1930 році гостро постала м'ясна проблема. Розвал м'ясного ринку був другим великим кроком до голоду після розвалу хлібного ринку в країні. М'ясне благополуччя країни, як і хлібне, трималося на селянських плечах. Вже у липні 1930 р. Політбюро офіційно ввело карткову систему на м'ясо. Щоправда, назвати її всесоюзної, хоча вона і визначала принципи постачання міського населення всієї країни, досить важко. Всього лише 14 млн. чоловік з більш ніж 160 млн. населення СРСР отримували м'ясо по картках з державних центральних фондів. Розвал в ході колективізації і розкуркулення селянського ринку створив проблему і з овочами. У 1929 році приватник забезпечував близько половини постачання овочами і картоплею, а в 1930-му його частка в торгівлі впала до 5%. Не за горами були картки на картоплю - другий, після хліба, продукт в раціоні селян [16, с. 108-109].

В даній роботі була розглянута лише частина тих негативних тенденцій, до яких привела політика сталінського великого стрибка. Розкуркулення, колективізація, масове вилучення зерна у селян – все це неминуче вели СРСР до катастрофи.

Перспектива подальших досліджень по цій темі має бути спрямована на ґрунтовний аналіз економічного положення СРСР впродовж всього довоєнного періоду. Проблема досліджень більшості істориків, котрі займаються періодом сталінізму, пов'язана із тим, що вони аналізують в основному економічне положення країни лише в першій половині 30-х. Коли мова йде про наступний час, то більшість наукових публікацій зводяться переважно до дослідження «великого терору» і військово-політичній підготовці СРСР до Другої Світової війни. В той же час дослідженню економічного положення країни приділяється недостатня увага.

ЛІТЕРАТУРА

1. Большевик, 1930, № 5. – 128 с.

2. Васильев В. Политическое керівництво УРСР і СРСР: динаміка відносин центр–субцентр влади (1917–1938). / В. Васильев. — К.: Інститут історії України НАН України, 2014. — 376 с.
3. Внешняя торговля СССР. 1918-1966. Стат. сб. — М.: Международные отношения, 1967. — 212.
4. Зима В.Ф. Человек и власть в СССР в 1920-1930-е годы: политика репрессий / Ин-т рос. истории РАН. / В.Ф. Зима. — М.: Собрание, 2010. — 240 с.
5. Ивницкий Н.А. Голод 1932-1933 годов в СССР: Украина, Казахстан, Северный Кавказ, Поволжье, Центрально-Черноземная область, Западная Сибирь, Урал. / Н.А. Ивницкий. — М.: Собрание, 2009. — 288 с.
6. Ивницкий Н.А. Классовая борьба в деревне и ликвидация кулачества как класса. / Н.А. Ивницкий. — М.: Наука, 1972. — 360 с.
7. Ильиных В.А. Налогово-податное обложение сибирской деревни. Конец 1920-х — начало 1950-х гг. / В.А. Ильиных. — Новосибирск: ГУП РПО СО РАСХН, 2004. — 167 с.
8. История сталинского Гулага. Конец 1920-х — первая половина 1950-х годов: Собрание документов в 7 томах/ Т. 1. Массовые репрессии в СССР. / Отв. сост. И.А. Зюзина — М.: РОССПЭН, 2004. — 728 с.
9. Как ломали нэп. Стенограммы пленумов ЦК ВКП(б) 1928–1929 гг. В 5-ти томах. Том 4. Объединенный пленум ЦК и ЦКК ВКП(б) 16-23 апреля 1929 г. / Редакционная коллегия тома: В.П. Данилов и др. — М.: МФД, 2000. — 767 с.
10. Колганов А.И. Путь к социализму. Трагедия и подвиг. / А.И. Колганов. — М.; Экономика, 1990. — 173 с.
11. Кондрашин В. Хлебозаготовительная политика в годы первой пятилетки и ее результаты (1929-1933 гг.) / Кондрашин В. — М.; РОССПЭН, 2014. — 350 с.
12. Ключник Р. Сталин — период созидания. Гражданская война в СССР 1929-1933 гг. / Р. Ключник. — СПб: ООО «СПб СРП «Павел» ВОГ», 2010. — 336 с.
13. Лехан Л.Б. Політика радянсько-партійного керівництва щодо ліквідації селян-одноосібників як самостійних господарів у 1929-1933 рр. (на прикладах Лівобережної України) // Історичний архів. Наукові студії: Зб. наук. пр. — Миколаїв: ЧДУ ім. Петра Могили, 2011. — Вип. 6. С. 31-35
14. Мишустин Д.Д. Внешняя торговля и индустриализация СССР. / Д.Д. Мишустин. — М.; Международная книга, 1938 г. — 220 с.
15. Нейман Г.Я. Внутренняя торговля СССР. / Г.Я. Нейман. — М.; Государственное социально-экономическое издательство, 1935. — 348 с.
16. Осокина Е.А. За фасадом «сталинского изобилия»: Распределение и рынок в снабжении населения в годы индустриализации. 1927-1941. / Е.А. Осокина. — М.: РОССПЭН, 2008. — С. 377.
17. Письма И.В. Сталина В.М. Молотову. 1925-1936 (сборник документов) / Составители: Л. Кошелева и др. — М., Россия Молодая, 1995. — 303 с.
18. Рогачевская Л.С. Ликвидация безработицы в СССР (1917-1930). / Л.С. Рогачевская. — М.: Наука, 1973. — 382 с.
19. Советская деревня глазами ОГПУ — НКВД 1918-1939, документы и материалы / т. 2. 1923-1929 / Под ред. А. Береловича, В. Данилова — М. Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2003. — 1168 с.
20. Спецпереселенцы в Западной Сибири. 1930 — весна 1931 г. / Сост. С.А. Красильников и др. — Новосибирск, ВО «Наука». Сибирская издательская фирма, 1992. — 283 с.
21. Трагедия советской деревни. Коллективизация и раскулачивание. 1927-1939. Документы и материалы: в 5 т / Под ред. В. Данилова, Р. Маннинг, Л. Виолы. — М.: РОССПЭН, 1999. Т. 2. Ноябрь 1929 - декабрь 1930. С. 633
22. Хлевнюк О.В. Хозяин. Сталин и утверждение сталинской диктатуры. / О.В. Хлевнюк. — М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2010. — 478 с.
23. XVI съезд Всесоюзной коммунистической партии (б). Стенографический отчет. — М.; Госиздат, 1930. — 782 с.

REFERENCES

1. Bolshevik, 1930, No. 5. - 128 с.
2. Vasiliev V. Political leadership of the Ukrainian SSR and the USSR: the dynamics of relations center-sub-center of power (1917-1938). / V. Vasiliev. - K. : Institute of History of Ukraine of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2014 - 376 p.
3. Foreign trade of the USSR. 1918-1966. Stat Sat - M. : International relations, 1967. - 212.
4. Zima V.F. Man and power in the USSR in the 1920s and 1930s: the policy of repression / Int. RAS history. / VF Winter. - M. : Assembly, 2010. - 240 p.
5. Ivniysky N.A. The famine of 1932-1933 in the USSR: Ukraine, Kazakhstan, the North Caucasus, the Volga region, the Central Black Earth region, Western Siberia, the Urals. / N.A. Ivniysky - Moscow: Assembly, 2009. - 288 p.
6. Ivniysky N.A. Class struggle in the countryside and elimination of kulaks as a class. / N.A. Ivniysky - M. ; Science, 1972. - 360 p.
7. Ilyin VA Taxation of the Siberian Village. The end of the 1920s - the beginning of the 1950s. / VA Ilyin - Novosibirsk: GUP RPO SB RASHK, 2004. - 167 p.
8. History of the Stalinist Gulag. The end of the 1920s - the first half of the 1950s: Collection of documents in 7 volumes / T. 1. Massive repressions in the USSR. / Otv Sost. IA Zyuzina - Moscow: ROSSPEN, 2004. - 728 p.
9. How to break NEP. Transcripts of the Plenum of the Central Committee of the CPSU (b) 1928-1929. In 5 volumes. Volume 4. Joint Plenum of the Central Committee and the Central Committee of the CPSU (b) April 16-23, 1929 / Editorial Board of the volume: VP Danilov et al. - M. : MFD, 2000. - 767 pp.
10. Kolganov A.I. The road to socialism. Tragedy and feat. / AI Kolganov - M. ; Economics, 1990. - 173 pp.
11. Kondrashin V. Bread Procurement Policy in the First Five-Year Plan and Its Results (1929-1933) / Kondrashin V. - Moscow; ROSSPEN, 2014. - 350 p.
12. Klyuchnik R. Stalin is the period of creation. Civil War in the USSR 1929-1933. / R. Klyuchnik. - SPb: OOO SPb PSB "Pavel" VOG ", 2010. - 336 p.
13. Lekhan L. B. The policy of the Soviet-party leadership on the elimination of single-farm peasants as independent owners in 1929-1933 (on examples of the Left-Bank Ukraine) // Historical archive. Scientific studios: Coll. sciences Ave. - Mykolaiv: BSD them. Petra Mohyla, 2011. - Vip. 6. S. 31-35
14. Mishustin DD Foreign trade and industrialization of the USSR. / DD Mishustin - M. ; International Book, 1938 - 220 p.

15. Neyman G.Ya. Internal trade of the USSR. / G.Ya. Neumann - M.; State Social-Economic Publishing House, 1935. - 348 pp.
16. Osokina E.A. Behind the facade of "Stalinist abundance": Distribution and market supplying the population during the years of industrialization. 1927-1941. / E.A. Osokina - Moscow: ROSSPEN, 2008. - P. 377.
17. Letters by I.V. Stalin V.M. Molotov 1925-1936 (collection of documents) / Compilers: L. Koshelev and others - Moscow, Russia Young, 1995. - 303 p.
18. Rogachevskaya L.S. Elimination of Unemployment in the USSR (1917-1930). / L.S. Rogachevskaya - Moscow: Nauka, 1973. - 382 p.
19. Soviet village with the eyes of the OGPU - NKVD 1918-1939, documents and materials / t. 2. 1923-1929 / Ed. A. Berelovich, V. Danilova - M. Russian Political Encyclopedia (ROSPEN), 2003. - 1168 p.
20. Special settlers in Western Siberia. 1930 - spring 1931 / Sost. SA Krasilnikov and others - Novosibirsk, VO "Nauka". Siberian Publishing Company, 1992. - 283 pp.
21. The tragedy of the Soviet village. Collectivization and dispossession. 1927-1939. Documents and materials: in 5 t / Ed. V. Danilov, R. Manning, L. Viola. - Moscow: ROSSPEN, 1999. T. 2. November 1929 - December 1930. S. 633
22. Hlevnyuk O.V. Master Stalin and the approval of the Stalinist dictatorship. / O.V. Hlevnyuk - Moscow: Russian Political Encyclopedia (ROSPEN), 2010. - 478 p.
23. XVI Congress of the All-Union Communist Party (b). Stenographic report. - M.; Госиздат, 1930. - 782 с.

УДК 93

Коплик В. О.

Сумський державний педагогічний
університет імені А.С. Макаренка

СТАНОВЛЕННЯ КІЄВО-МОГИЛЯНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ (КІНЕЦЬ XVI – ПОЧАТОК XVII ст.)

У статті розглянуто особливості становлення Києво-Могилянської академії (кінець XVI – початок XVII ст.). В цьому контексті проаналізовано основні передумови та чинники становлення Київської братської школи як родоначальниці академії. Охарактеризовано загальну ситуацію в українській державі кінця XVI ст., що посприяла консолідації культурно-освітніх діячів. З'ясовано внесок головних державних діячів того часу у створенні національного осередку освіти.

Ключові слова: національно-визвольний рух, гурток вчених, братство, Київська братська школа, академія.

Коплик В. А. Становление Киево-Могилянской Академии (конец XVI-начало XVII в.

В статье рассмотрены особенности становления Киево-Могилянской академии (конец XVI – начало XVII века). В этом контексте проанализированы основные предпосылки и факторы становления Киевской братской школы как родоначальницы академии. Охарактеризованы общую ситуацию в украинском государстве конца XVI в., что поспособствовала консолидации культурно-образовательных деятелей. Выяснено вклад главных государственных деятелей того времени в создании национального очага образования.

Ключевые слова: национально-освободительное движение, кружок ученых, Киевская братская школа, академия.

Koplik V. A. Formation of the Kyiv-Mohyla Academy (end of the XVI-beginning of the XVII century.

In the article the peculiarities of formation of the Kiev-Mohyla Academy (the end of XVI – beginning of XVII century). In this context, the basic preconditions and factors of formation of the Kiev brotherhood school as ancestors of the Academy. Described the overall situation in the Ukrainian state, the end of XVI century that has contributed to the consolidation of cultural and educational figures. Clarified the contribution of the main public figures of the time in the creation of a national school.

Keywords: national liberation movement, a circle of scientists, the brotherhood, Kiev brotherhood school, the Academy.

Постановка проблеми. На сучасному етапі суспільного розвитку, коли проходить модернізація усіх сфер сучасного життя, питання освіти набувають особливого значення. Завдяки освіті ґрунтуються культурні навички, самосвідомість, а головне від рівня освіченості громадян залежить політичний, економічний та соціальний прогрес. В наш час система освіти постійно зазнає різноманітних змін, але це не позбавляє її проблем та недоліків, які відбиваються на багатьох сферах суспільного життя. Звичайно, в таких умовах потрібно проводити реформи у галузі освіти, відкриваючи перед народом більше шляхів і можливостей для здобуття якісних знань. Та все ж неможливо належно провести реформування без урахування історичного досвіду. У цьому контексті набуває великого значення духовний та освітній досвід Києво-Могилянської академії, як видатного осередку українського просвітництва, і першого вищого закладу освіти, визнаного у провідних країнах Європи. Академія виникла в складних умовах, коли українська держава страждала від іноземних загарбників, але їй вдалося вистояти і стати справжнім осередком національної освіти.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Однією з фундаментальних праць у вивченні історії створення та діяльності Києво-Могилянської академії є «Киевская академия в конце XVII и начале XVIII вв.» С. Голубева [1], в якій автор описує як загальну історію академії, так і окремі періоди її діяльності. Також історик